بۆضى رِۆيشتن

ضيرۆكى ئةو ئيَرانيانةى ذيان لة تاراوطة بةسةردةبةن

کورتە

لە 19ی تشرینی دووەمی 2006دا، ڕێبین ڕەحمانی لەلایەن هێزە ئەمنیەکانی ئێرانەوە لە کرماشان دەستطیر دەکریێت لەوکاتەی سەرقاڵی تۆذینەوە کردن بوو لەسەر هۆطربوون بە ماددە هۆشبەرەکان و نەخۆشی ئایدز لە ناوضە سەرەکیەکانی کوردستانی ئێران. بۆ ماوەی دوو مانط لە زیندانێکی سەر بە وەزارەتی هەواڵطریدا دەستبەسەر دەکریێت و لەماوەی بەندکردنیدا، لەلایەن ئەفسەرانی ئەو دەزطایەوە لە هەردوو شاری کرماشان و سنە ضەندین جار لێکۆڵینەوەی لەطەڵ دەکریێت و دووضاری ئەشکەنجەدانی توندی جەستەیی و دەروونی دەبێتەوە.

ثاش 15 خولەك لە دادطایکردن و بەبێ ئامادەبوونی ثاریزەری بەرطریکار لە کەیسەکەی، لە کانوونی دووەمی 2007دا، دادطای شۆڕشی ئێران بە تۆمەتی "کارکردن لە دذی ئاسایشی نەتەوەیی" و "ثڕوثاطەندە کردن لە دذی دەوڵەت" سزای ئێنج ساڵ زینداني بەسە ڕەحمانیدا سەثاند.

ثاش ئازادکردنی لە کۆتایی ساڵی 2008دا، ڕەحمانی بۆی دەردەکەوێت کە لە زانکۆ دەرکراوەو ضیتر ناتوانێ لە خوێندن بەردەوام بێ. ثاشان ڕەحمانی دەبێتە ضالاکەوان و ئەندامی طرووثێکی ناوخۆیی. بەهۆی زیادبوونی فشارەکان لەسەر خۆیی و خێزانەکەی، بە ناضاری لە ساڵی 2011دا، لە ئێران هەڵدیێت و وەك ثەنابەر لە کوردستانی عێراق نیشتەجێ دەبێت.

ڕەحمانی یەکێکە لەو ذمارە زۆرەی ڕۆذنامەنووس و ثاریزەر و ضالاکەوانانەی مافی مرۆظ کە لە ماوەی ڕابردوودا ناضار بوون وولاَتەکەیان جێبهێڵن، بە تایبەت لەثاش دەستثێکردنی هەڵمەتە سەرکوتکاریەکانی دەسەلأتدارانی ئێران لە دوای خۆثیشاندانەکانی خەڵکی ئەو ولاتە لە دذ ساختەکاریەکانی هەڵبذاردنە سەرۆکایەتیەکەی ساڵی 2009 کە تێیدا مەحموودی ئەحمەدی نەذاد بۆ جاری دووەم وەك سەرۆکی ئەو وولاَتە دەستنیشان کرایەوە. شالأوە سەرکوتکاریەکەی حکومەت زنجیرەیەك لە ثێشێلکاری ئاشکرای لە دذی مافەکانی مرۆظ لە خۆطرت وەك کوشتن، ئەشکەنجەدان، ڕەشبطیری و ثێشێل کردنی مافەکانی خەڵکی ئەو وولاَتە لە ئازادی ڕادەربڕین و طردبوونەوە.

ئەم ڕاثۆرتە بەڵطەکانی ثێشێلکاری ئەو هەڵمەتە سەرکوتکاریە دەخاتە ڕوو، کە لە قوربانیانی سەرەکی هەڵمەتەکەوە وەطیراون لەوانەش ضالاکەوانەکانی کۆمەڵطەی مەدەنی ئێرانی. لەبەرئەوەی هیومان ڕایتس ووض ڕێطەی ثێنادرێ لە ئێران کار بکات، بۆیە زۆریَك لەو دوَکیومێنتانەی لە ڕاثۆرتەکەدا ئامادەیان ثێکراوە لەرێطەی ضاوثێکەتنەوە لەطەڵ ضالاکەوانانی وەك سۆزان بە دەست هاتوون، کە ئەمانەش دوابەدایی دەستثێکردنی شالأوە سەرکوتکاریەکانی ثاش هەڵبذاردنەکەی ساڵی 2009 ئێرانیان جێهێشتوەو ڕویان کردۆتە وولأتی تورکیا و کوردستانی عێراق کە وەك ئاوارە وثەنابەر لەو شوێنانە نیشتەجێ بوون. ڕاثۆرتەکە تیشك دەخاتە سەر ضوار طرووث: ئەوانیش بریتین لە ضالاکەوانانی مافی مرۆظ، ڕۆذنامە نووس و بلۆطەرەکان, ثاریزەرانی بواری مافی مرۆظ, خۆثیشاندەران و ئەوانەی بە خۆبەخش هاوکاری هەڵمەتی هەڵبذاردنەکانی سەرۆکایەتی میر حوسەین مووسەوی و مەهدی کەڕووبیان کردووە، ئەمانە هەموویان بوونە ئامانجی هێزە ئەمنیەکان و دەزطای هەواڵطری ئێران. هەروەها ڕاثۆرتەکە باس لەو هۆکارانە دەکات کەوای لەم کەسانە کردووە بە ناضاری وولاَتەکەیان جێبهێڵن، لەطەڵ ئەو ئاستەنطانەی ڕووبەڕووی دەبنەوە وەك ئاوارە و ثەنابەر لە وولأتی تورکیا و کوردستانی عێراق.

هەرضەندە، ذمارەيەكى زۆر لەو سەدان هەزار خۆثيشاندەرەى كە رِذانە سەر شەقامەكانى ئيَران لەدذى ئەنجامى هەلَبذاردنە سەرۆكايەتيەكەى سالَى 2009، هەموويان ضالاكەوانى مەدەنى و سياسى نەبوون، بەلاَم هيَشتا بوونە ئامانجى هيَزە ئەمنيەكان و دەزطاى هەوالَطرى ئيَران (ئيتلاَعات). ثاش كۆتايى هاتنى خۆثيشاندانەكان، دەسەلاَتدارانى ئيَران بەردەوام بوون لە هيَرشە سەركوتكاريەكانيان بۆ سەر هەموو دەنطە نارِازيەكان و رِيَكخراوەكانى كۆمەلَطەى مەدەنى و هەروەها ئەو ضالاكەوانانەشيان كردە ئامانج كە ثەيوەنديەكى كەم يان هەر هيض ثەيوەنديان بە خۆثيشاندانەكانەوە نەبوو، بەلاَم دەسەلاَتدارانى ئيَران ئەمانەيان بە لايەنطرانى شۆرِشى سەوزن لەقەلَەمدا و تۆمەتباريان كردن بە كاركردن بۆ لەناوبردنى بنەماكانى كۆمارى ئيسلامى.

ضالاكەوانانى مافى مرۆظ، رِۆذنامەنووسان و ثاريَزەرانى بوارى مافەكانى مرۆظ لەطەلَ ئەندامانى ثارتە ئۆثۆسيزيۆنەكان بوونە ئامانجى سەرەكى ئەم هيَرشانە. هيَزە ئەمنيەكان ذمارەيەكى زۆر لە ضالاكەوانيان دەستطير كرد، بەوانەشەوە كە داكۆكيكەر بوون لە مافى كەمينەكان و ذنان و خويَندكاران. ئەمانە زۆريَكيان لەو دادطايانەدا دادطاى كران كە هيض ثيَوەريَكى نيَودەولَەتيان بۆ دادطايكردنيَكى عاديلانە تيَدا نەبوو. بە دەيان لەم ضالاكەوانانە لە زيندانەكاندا مانەوە بە تۆمەتەكانى وەك "كاركردن لە دذى ئاسايشى نيشتمانى،" "بلاَوكردنەوەى ثروثاطەندە لە دذى دەولَەت،" يان "ئەندام بوون لە طرووث و رِيَكخراوى قەدەغە كراو."

سەرەرِاى دادطايكردنى ذمارەيەك لە ضالاكەوانى كۆمەلَطەى مەدەنى و ئەندامانى ثارتە ئۆثۆسيزيۆنەكانيان بە بەرضاوى كاميَراى تەلەفيزيۆنەكانەوە بە تۆمەتى هەولَدان بۆ بەرثاكردنى "شۆرِشى سەوز"، يەكيَكى تر لەو رِووداوانەى كە ترس و دلَەرِاوكيَيەكى زۆرى خستە نيَو كۆمەلَطەى مەدەنى ئيَرانيەوە "ئيَران ثراكسى" بوو. ضەند مانطيَك لە دواى هەلَبذاردنەكەى سالَى 2009 و لە ذيَر ناوى كاروبارى "ئيَران ثراكسى" دەسەلاَتدارانى ئيَران نزيكەى 30 ضالاكەوانى ئيَرانيان داية دادطاكان. لە مانطى مارسى 2010 دا، داواكارى طشتى رِايطەياند كە 30 كەسيان دەستطير كردوە بە تۆمەتى بەشدار بوون لە ثيلانيَكى دەزطاى هەوالَطرى (سى. ئاى. ئەى) ئەمريكى بۆ رِوخاندنى حكومەتى ئيَران.داواكارى طشتى دەستطير كراوەكانى بەجيَبەجىَ كردنى ثيلانيَك لە ذيَر ناوى" ئيَران ثراكسى" تۆمەتبار كردو ئاماذەى بەوەكرد كە ثلانەكە بە نهيَنى لە رِيَطەى ضەند رِيَكخراويَكى ناحكومي وولاَتەكەيەوە ئەنجامدراوە. دادطاى شۆرِشى ئيسلامى حوكمى زينداني دريَذخايەنى بۆ ذمارەيەك لەم كەسانە دەركرد كە بە تۆمەتى مەترسى بۆ سەر "ئاسايشى نەتەوەيى" دادطايي كرابوون، هەضەندە بەهيَز ناضار كرابوون دان بەو تۆمەتانەدا بنيَن.

شالاَوە سەركوتكاريەكانى ثاش هەلَبذاردنەكەى سالَى 2009، كاريطەريەكى رِيشەى لەسەر كۆمەلَطەى مەدەنى ئيَرانى دروستكرد. ضيتر هيض رِيَكخراويَكى سەربەخۆ ناتوانيَ بە ئاشكرا لەو بارودۆخە سياسيەى ئيَراندا كار بكات. حالَى حازر، زۆريَك لە داكۆكيكەرانى مافەكانى مرۆظ و رِۆذنامەنووسان يان لە زيندانەكاندا بەندكراوون يان هەلَهاتوون و ذيان لە تاراوطە بەسەر دەبەن، ئەمە جطە لەوەى ضەندەها ضالاكەوانى تريش بوونەتە ئامانجى هەلَمەتە سەركوتكارية يەك لەدواى يەكەكان و شالاَوە رِەشبطيريەكانى دەسەلاَتدرانى ئيَران. حكومەت هەموو رِيَطەيەك دەطريَتە بەر بۆ سەركوت كردنى كۆمەلَطەى مەدەنى و كث كردنەوەى دەنطەكان ، تەنانەت ئەو ثاريَزەرانەشى كردۆتە ئامانج كە بەرطرى لە كەيسى ضالاكەوانان و ئەندامانى ئۆثۆسيزيۆن لە دادطاكاندا دەكەن. لەم ضەند سالَەى دوايدا، فشارى سەر ئەو ثاريَزەرانەى بەرطرى لە كەيسى ضالاكەوانان دەكەن بەشيَوەيەكى بەرضاو زيادى كردووە، ضەندين ثاريَزەرى ناسراوى وەك "شيرين عەبادى" كە خاوەنى خەلاَتى ئاشتي نۆبلَە، هەلَهاتوون و وولاَتيان جيَهيَشتووە. لەكاتيَكدا عەبادى بە طەشتيَك لە ئەوروثا بوو برِياريدا نەطەرِيَتەوە ئيَران ثاش ئەوەى بۆى دەركەوت طەر بطەرِيَتەوە رِووبەرِوى دەستطير كردن و زيندانيكردنيَك دەبيَتەوە كە مەرامى سياسى لە ثشتەوە بيَت. هەروەها ثاريَزەرانى ناسراوى وەك (محمد مستەفايي) و (محمد ئۆليفارد) كە ئەمانيش ناضار بوون ئيَران جيَبهيَلَن و دواى مافى ثەنابەريَتي لە وولاَتانى دەرەوە بكەن.

(محمد مستەفای) ناضاربوو لە ئێران هەڵبێت ثاش ئەوەی خێزان و کەس و کارەکەی دەست بەسەر کران و خۆیشی ضەندین جار لەلایەن دەسەلأتدارانی ئێرانەوە بانطهێشت کرا بۆ لێکۆڵینەوە. مستەفای ئێستا لە وولأتی نەرویج نیشتەجێیە. (محمد ئۆلەیفارد) کە یەکێکی ترە لە ثاریزەرە ناسراوەکان و بەرطری لە ضەندین کەیسی بالأ کردووە لە بەردەم دادطاکانی شۆرِش و دادطا مەدەنیەکاندا، ئەمیش ناضار بوو هەڵبێت و وولأت جێبهێڵێ، ثاش ئەوەی لەلایەن دەسەلأتدارانی ئێرانەوە بە تۆمەتی"ثروثاطەندە کردن دذی دەولَەت،"سزای سالَێك زیندانی بەسەردا سەثێنرا، ئەمەش بەهۆی ئەنجامدانی ضاوثێکەوتنێك لەطەلَ یەکێك لە میدیا نێودەولَەتیەکان کە تێیدا رِەخنەی لە برِیاری لە سێدارەدانی یەکێك لە کەیسەکانی طرتبوو.

سەرکوتکردن و کردنە ئامانجی رِێکخراوەکانی کۆمەڵطەی مەدەنی لەلایەن دەسەلأتدارانی ئێرانەوە کاتێك دەستی ثێکرد کە مەحموود ئەحمەدی نەذاد بۆ یەکەم جار و لە سالَی 2005 دا وەك سەرۆکی ئەو وولأتە هەڵبذێردرا، ئەوەش ئامادەیەك بوو بۆ سەرهەڵدان و بەهێز بوونی دەسەلأتی محافزکارەکان کە ئەمانیش ثێك دێن لە بەرثرس و لایەنطرانی شۆرِشی ئیسلامی و هێزەکانی (باسیج) کە میلیشیایەکی ضەکداری نزیك لە سوثای ثازدارانە، لەطەلَ دەربرِینی ثشتیوانیەکانی رِابەری یەکەمی ئێران (ئایەتوولأ خامنەی) بۆ ئەو شالأوە سەرکوتکاریەی ئەحمەدی نەذاد دەستی ثێکردبوو.

لەذێر دەسەلأتی سەرۆکایەتی ئەحمەدی نەذاد، هەڵوێستی حکومەتی ئێران لە بەرامبەر رِێکخراوە ناحکومیەکان لە ثاڵثشتیکردن و هانداني بە حەزەرەوە کە ئەم شێوازە لە ذێر دەسەلأتی سەرۆکایەتی محمدی خامنەیی سەرۆکی ثێشووی ئێران ثەیرِەو دەکرا ، طۆرِا بۆ طومان و دوذمنکاریەکی ئاشکرا. حکومەت بەردەوام رِێو شوێنی ئەمنی توونذتری بەرامبەر رِێکخراوە ناحکومیەکان دەطرتەبەر و زۆر جار تۆمەتباری دەکردن بە "ئامێرێك بۆ جێبەجێکردنی مەرامەکانی بێطانە". هەروەها دەسەلأتدارانی ئێران فشاري زياتريان دەخستە سەر کاری ضالاکەوانان لە رِیطەی نەدانی مۆلَەتی کارکردن ثێیان و زۆرجار حکومەت رِەتي دەکردەوە هیض نووسراو و رِوونکردنەوەیەك بدات لەسەر رِەتکردنەوەی داواکاریەکانیان، کە ئەمەش بەثێی یاساکانی ئێران رِیطەثێدراوە. زیادبوونی فشار لەسەر ضالاکەوانانی کۆمەڵطەی مەدەنی لەذێر دەسەلأتی ئەحمەدی نەذاد، هەندێکیانی ناضار کرد لە ئێران هەڵبێن و ببنە ئاوارە و ثەنابەر لە وولأتانی دەرەوە. لە سالَی 2009 وە ذمارەی ئەو ضالاکەوانانەی داوایان ثێشکەش کردووە بۆ وەرطرتنی مافی ثەنابەريَتي و نیشتەجێ بوون لە وولأتانی سێیەم بە رِێذەیەکی بەرضاو زیادی کردووە.بەثێی ئامارێکی کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان کە لە 44 وولأتی ثیشەسازیدا ئەنجام دراوە، لە سالَی 2009دا، 11،537 ئاوارەی ئێرانی نوێ داوایان بۆ مافی ثەنابەرێتی لەو 44 وولأتەدا ثێشکەش کردووە: لە سالَی 2010دا ذمارەکە زیادی کردووە بۆ 15،185 و لە سالَی 2011دا بۆ 18،128. زۆرترین رِێذەی داواکارییە نوێیەکان بۆ مافی ثەنابەرێتی لە تورکیا ثێشکەش کراون. لە سالَی 2009 تا 2011، ذمارەی ثەنابەرە ئێرانیەکان لە تورکیادا بە رِێذەی 72% زیادی کردووە.

بەثێی ووتەی کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە تورکیا و عێراق، زۆرێك لەو ضالاکەوانە ئێرانیانەی ناویان لە کۆمیتەکەیان تۆمار کردووە دەڵێن لە ترسی هەرِەشە و ضەوساندنەوە وولأتەکەیان جێهێشتووە. حکومەتی تورکیا بۆ ماوەیەکی کاتی مافی ثەنابەرییەتی بەو ئاوارانە دەدات کە دەضنە وولأتەکەی تا ئەوکاتەی کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوەیەکطرتووەکان دەیانطوێزێتەوە بۆ وولأتانی سێیەم. هەندێکی تر لە ضالاکەوانانی ئێرانی کە زۆرینەیان لە رِەطەزی کوردن بوونەتە ثەنابەر لە کوردستانی عێراق، ئەم کەسانە ووتیان کە لەوێ ذیانیان بە تەواوی ثاریزراو نیە و ثێویستیان بە نیشتەجێ بوونە لە وولأتی سێیەم بە زووترین کات.

هيومان رِايتس ووض داوا لة حكومةتى ئيَران دةكات كؤتاى بة شالأوة سةركوتكاريةكةى لة دذى خؤثيشاندةران و ضالاكةوانانى كؤمةلَطةى مةدةنى بهيَنيَت. نابيَت ضالاكةوانان و رِةخنةطرانى دةسةلأت لةبةر ثةيرِةوكردنى مافةكانيان لة ئازادى رِادةربرِين و طردبوونةوةى ئاشتيانة و دروستكردنى ريَكخراوى مةدةنى، رِووبةرِووى دووريانيَكى مةترسيدار ببنةوة كة لة بةندكردن يان جيَهيَشتنى وولأتدا خؤى ببينيَتةوة. هيومان رِايتس ووض داوا لة حكومةتى هةريَمى كوردستان دةكات ثاريَزطارى لة سةلامةتى ذيانى ئاوارة ئيَرانيةكان بكات و دووركةويَتةوة لة هةرِةشة و فشار كردن لة دذى ئةو ئاوارانةى بةردةوامن لة ثةيرِةوكردنى مافة سياسيةكانيان بة شيَوةيةكى ئاشتيانة. هةروةها داوا لة حكومةتى توركيا دةكات هةلى كارو ذيانيَكى ئاسوودة برِةخسيَنىَ بؤ ئةو ئاوارة و ثةنابةرانةى لة وولأتةكةيدا ناويان تؤماركراوةو ئيَستا لة ضاوةرِوانى نيشتةجيَ بووندان لة وولأتانى سيَيةم. ثيَويستة توركيا رِيَطة بدات دكتؤر ئةحمةد شةهيد، كة رِيثؤرتةريَكى تايبةتة لةسةر بارودؤخى مافى مرؤظ لة ئيَران، سةردانى وولأتةكةى بكات بؤئةوةى بتوانيَت ضاوى بة ئاوارة ئيَرانيةكان بكةويَت و رِاثؤرتى دؤكيوميَنتارى لة سةر ثيَشيَلكاريةكان ئامادة بكات. لة كؤتايدا، هيومان رِايتس ووض داوا لة وولأتانى سيَيةم دةكات كة ثةلة بكةن لة جيَبةجىَ كردنى كةيسى ئةو ثةنابةرانةى ثيَويستة بة زووترين كات ناوضةكة جيَبهيَلَن. هةروةها هيومان رِايتس ووض داوايان ليَدةكات كة ذمارةيةكى زؤر لةو ئاوارانة قبولَ بكةن كة هيض رِيَطةضارةيةكى تريان نية جطة لة وةرطرتنى مافى ثةنابةريَتى لة يةكيَك لة وولأَتانى دةرةوة.

پێشنیاز

بۆ حکومەتی ئێران

ڕەشبطیری و مامەڵەی زیندانیان لە کاتی دەستبەسەریدا

- ئازادکردنی هەموو ئەو ئەو کەسانەی زیندانی کراون لەبەر ئەیرەوکردنی مافەکانیان لە ئازادی ڕادەربرِین و طردبوونەوە و دروستکردنی کۆمەڵطەی مەدەنی بەشێوەیەکی ئاشتیانە.
- ئاطادار کردنەوەی کەس و کاری زیندانیەکان لە شوێن و ڕەوش و طوزەرانی زیندانیەکانیان و ڕێطەیان ثێبدریێت سەردانیان بکەن.
- نەهێششتنی زیندانی تاکە کەسی.
- لێکۆڵینەوە و وەلأمدانەوەی خێرای هەموو ئەو سکالأ یاسایانەی ثێشکەش کراون لە دذی خراث مامەڵەکردن و ئەشکەنجەدانی دەستطیر کراوەکان.
- تەمبێکردن و سزادانی هەموو ئەو لێثرسراوانەی وەزارەتی زانیاری ئێران کە بەرثرسیارن لە خراث مامەڵَە کردنی بەندیەکانی زیندانی ئێظن209.
- زیندانی ئێظن 209 کە لەلایەن وەزارەتی هەوالَطریەوە بەرِێوە دەبریێت، بخرێتە ذێر ضاودێری زیندانە حکومیەکان، یان ڕێکخراوی ضاکسازی ثێوەرە ئەمنیەکان یان هەر بە تەواوی دابخرێ.

ضاکسازی یاسای

- ضاکسازی کردن یان لابردنی ئەو یاسا ئەمنیانەی کە ثێناسەیەکی ڕوونیان نیە لە نێو برِطەکانی یاسای سزادانی ئیسلامیدا, وەك یاسای "سوکایەتی کردن" لە دذی ئاسایشی نەتەوەیی و نێو نەتەوەی ئێران (یاسا ئەمنیەکان) لەطەلَ ضەند یاسایەکی تر هەرلەضوارضێوەی برِطەکانی یاسای سزادانی ئیسلامی کە ڕێطە بە حکومەت دەدا دەستی کراوە بێت لە سەرکوتکردنی کوێرانە و سزادانی ئەو کەسانەی بەشێوەیەکی ئاشتی خوازانە ثەیرەوی مافە سیاسیەکانیان دەکەن. حکومەتی ئێران بەبیانووی هەرِەشە بۆسەر "ئاسایشی نەتەوییی" لەم برِطانەی لای خوارەوەدا و ضەند برِطەیەکی ترثێشێلی ئەو یاسا نێودەولَەتیانە دەکات کە برِیاری داوە ثاثەند بێت ثێناوە:
    - ماددەی 498 لە یاسا ئەمنیەکان، دامەزراندنی هەر طروثێك کە "تێکدانی ئاسایشی نەتەوەیی" ئێرانی لە ثشتەوە بێت بە تاوان لە قەلَەم دەدات.
    - ماددەی 500، سزای سێ مانط تا سالَێك زیندانی بەسەر هەرکەسێکدا دەسەثێنێ کە تۆمەتی "ثروثاطەندە کردنی لە دذی سەقامطیری کۆماری ئیسلامی ئێران یان ثروثاطەندە کردن لە قازانجی هەر طرووث و دامەزراوەیەك کە دذی سەقامطیری ئێران بێت." بەسەردا ساغ ببێتەوە.
    - ماددەی 610، "کۆبوونەوە و ثیلان طێرِان لە دذی ئاسایشی ناوخۆ یان ئاسایشی نێو نەتەوەی ئێران، تێوەطلان لە هەر کارێکی لەو جۆرە" بە تاوان لەقەلَەم دەدا و سزاکەی لە سێ سالَەوە تا ثێنج سالَ زیندانیکردن دەبێت.
    - ماددەی 618، تێکدانی سەقامطیری و ئاسوودەی و ئارامی کۆمەلَطە یان ڕێطری کردنی خەلَك لە کارکردن" بە تاوان لەقەلَەم دەدا و سزاکەی لە سێ مانطەوە بۆ سالَێك زیندانی کردن دەبێت،لەطەلَ لێدانی 74 جەلَدە.

- ماددەی 513، لە یاسای سزادانی ئیسلامي هەر "سووکایەتي کردنێك" بە "پیرۆزیەکانی ئیسلام" یان کەسایەتیەکانی ئاینی ئیسلام، بە تاوان لەقەڵەم دەدا و سزاکەی لە ساڵێکەوە بۆ پێنج ساڵ زیندانی کردن دەبێت، لە هەندێ بارودۆخدا دەکرێ سزاکەی مردن بێت.
- ماددەی 514، هەر "سوکایەتي کردنێکی" ڕاستەوخۆ بە ڕابەری یەکەمی کۆماری ئیسلامی ئێران، ئایەتوڵا خامنەی، یان ڕابەری یەکەمی ئەوکاتەی ووڵات، بە تاوان لە قەڵەم دەدات و سزاکەی لە شەش مانطەوە بۆ دوو ساڵ زیندانی کردن دەبێت.

- پێناسەیەکی ڕوون بۆ "ئاسایشی نەتەوەیی" و "پێشێلکردنەکان لە دژی" بە زاراوەیەك کە نەبێتە مایەی پێشێلکردني مافەکانی ئازادی ڕادەربڕین و طردبوونەوە و دروستکردنی ڕێکخراوی مەدەني کە لە یاسا نێو دەوڵەتیەکاندا ضەسثاون.
- لابردنی ئەو یاسایانەی کە لە برِطەی سزادانی ئیسلامیدا هاتووە، "سوکایەتی کردن" بە کەسایەتیە ئاینیەکان و سەرکردە حکومیەکان" بە تاوان لەقەڵەم دەدات.
- طۆڕینی ئەو برِطانەی لە یاسای سزای تاواندا ڕێطە بە دەسەلأتداران دەدا بە ڕەتکردنەوەی مافی هەبوونی ثارێزەر لە قۆناغی لێکۆڵینەوە و دەستبەسەر کردنی ثێش دادطایي کردندا. ثێویستە حکومەت ڕێطە بە زیندانیان بدات بە ئازادی و بەبێ ضاودێری کردن ثارێزەرەکانیان ببینن لە قۆناغی دەستبەسەری و دادطایي کردندا.
- هەنطاونان بۆ بەرقەرارکردنی "یاسای مافەکانی هاولأتیان" لە زیندانەکانی ئێراندا کە لەلایەن سەرۆکی دادطای بالأ، ئایەتوولا خامنەی لە ساڵی 2004 دا ثەسەند کراوە. "یاسای مافەکانی هاولأتیان" بەثێضەوانەی ئەو یاسایانەی مەرجی ئەمنیان لەطەڵدایە، بۆ ئەوەیە لە هەموو بارودۆخێکدا جێ بەجێ بکرێت.

بۆ حکومەتی تورکیا

- ڕێطەدان بە دکتۆر ئەحمەد شەهید، کە ڕیثۆرتەرێکی تایبەتی نەتەوە یەکطرتووەکانە لەسەر بارودۆخی مافی مرۆظ لە ئێران، بۆ سەردان کردنی ئەو ووڵاتە تا بتوانێ ضاوثێکەوتن لەطەڵ ئاوارەو ثەنابەرە ئێرانیەکان ئەنجامبداو ڕاثۆرتی دۆکیومێنتاری لەسەر ثێشێلکاریەکان لە دذیان ئامادە بکات بەثێی ئەو ئەرکەی ثێی سثێردراوە.
- دڵنیاکردنەوەی بەرثرسانی حکومی و هێزەکانی ثۆلیس لە بەرِێزەوە مامەڵەکردن لەطەڵ ئاوارە و ثەنابەرە ئێرانیەکان بەبێ جیاوازی کردن و بە جۆرێك لەطەڵ بنەمای مافەکانی مرۆظدا بطونجێ.
- ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی ناویان تۆمار کراوە ڕێطەیان ثێ بدرێت بە ئازادی بطەرێن و لە هەر شوێنێك کە خۆیان بیانەوێ نیشتەجێ ببن، تەنها لە ضەند بارودۆخێکی ثێویستدا نەبێت وەك بوونە هۆکاری مەترسی بۆ سەر تەندروستی طشتی و ئاسایشی نەتەوەیی کە ئەوەش تەنها بەسەر ئەو کەسانەدا جێبەجێ بکرێت کە دەبنە هۆکاری ئەو مەترسیانە، هەروەها ئەم یاسایانە بە یەکسانی بەسەر هەموویاندا جێبەحێ بکرێت بەبێ جیاکاریکردن بەرامبەر نەتەوەیەکی دیاری کراو.
- لێبووردنی ئاوارە و ثەنابەرەکان لەو برە ثارەیەی کەثێویستە بیدەن بۆ وەدەستهێنانی کارتی مۆڵەتی مانەوە، هەروەها ڕێطەیان لێ نەطیرێ لە ضوونەدەرەوەی ووڵات ئەطەر توانای دابین کردنی ئەو برە ثارەیان نەبوو.
- ثێدانی کارتی مۆڵەتی کارکردن بە هەموو ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی ناویان تۆمار کراوە بەبێ ثارەی زیادە و مەرجی و زیادە.
- دەستەبەرکردنی مافی خزمەت طوزاری تەندروستی و دابین کردنی داودەرمان بۆ هەموو ئاوارە و ثەنابەرەکان بە هەمان ئەو ئاسانکاریەی کە بێطانەیەکی یاسای دەتوانێ بە دەستی بهێنێ لەو ووڵاتەدا.

بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان

- دوورکەوتنەوە لە هەڕەشە و فشار خستنە سەر ئەو ئاوارانەی بەردەوامن لەسەر چالاکیە سیاسیەکانیان لەدژی حکومەتی ئێران بەشێوەیەکی ئاشتی خوازانە،لە ناوچەکانی ژێر دەسەلآتی حکومەتی هەرێم.
- پێویست نەکردنی هێنانی نووسراوی پشتطیری لە یەکێك لە پارتە کوردیە ئێرانیەکانی ناو هەرێمی کوردستان یان پارتە کوردیەکانی کوردستانەوە، وەك مەرجێك بۆ پێدانی مافی مانەوە یان تازەکردنەوەی مۆڵەتی مانەوەکانیان.
- یەکخستنی مەرجەکانی مانەوە بۆ ئاوارە و پەنابەران، هەروەها ئازادیان پێبدرێ لە طەڕان و نیشتەجێبوون لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستاندا، تەنها لە هەندێ بارودۆخی پێویسدا نەبێت وەك بوونە هۆکاری مەترسی بۆ سەر تەندروستی طشتی و ئاسایشی نەتەوەیی، ئەوەش تەنها تەنها بەسەر ئەو کەسانەدا جێبەجێ بکرێن کە بوونەتە هۆکاری ئەو مەترسیانە.

بۆ ئۆفیسی کۆمیتەی بالآی پەنابەرانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکطرتووەکان

- بوونی پەیوەندی بەردەوام لەطەڵ ئاوارە و پەنابەرەکاندا بە مەبەستی طفتوطۆکردن لەسەر داهاتووي کەیسەکانیان و دۆزینەوەی چارەسەری طونجاو بۆیان.
- لە نزیکەوە چاودێری کردن و ئامادەدان بە هەر هێرش و هەڕەشەیەك کە ئاوارە و پەنابەرە ئێرانیەکانی نیشتەجێی کوردستانی عێراق دەکرێت لەلایەن دەزطای هەواڵطری ئێرانەوە.

بۆ وولآتانی سێیەم، وولآتانی ئەوروپا، کەنەدا، ئوسترالیا و وولآتە یەکطرتووەکانی ئەمریکا

- طۆڕانکاریکردن و ئاسان کردنی پرۆسەی پشکنینی پێشینەی ئەمنی و چەند پشکنینێکی یاسای تر ئەمەش لە پێناو دڵنیا بوون لە وەرطرتنی ئەو ئاوارانەی کەپێشتر قبوڵکراون بۆ نیشتەجێ بوون لە وولآتەکانتان لە ماوەیەکی طونجاودا.
- ناسینەوەی ئەو طرفتەی کە هەندێك لە ئاوارە کوردە ئێرانیەکانی نیشتەجێی هەرێمی کوردستان ناتوانن لە ڕووی یاساییەوە وەك هاولآتیەکی ناوخۆی کوردستانی عێراق مافەکانیان بۆ دەستەبەر بکرێت، بۆیە ئەم کەسانە ڕەضاو بکرێن بۆ نیشتەجێ بوون لە وولآتەکانی سێیەم.
- قبوڵکردنی ژمارەیەکی زیاتر لە پەنابەرە ئێرانیەکان لە دەرەوەی چوارچێوەی کاری کۆمیتەی بالآی پەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، بە تایبەت ئەوانەی ئێرانیان جێهێشتووە لەئەنجامی ڕووبەڕووبوونەوەی هەڕەشەو چەوسانەوە بەهۆی چالاکیە سیاسي و مەدەنیەکانیان.
- دابین کردنی پێزەی خوێندن بۆ ئەو ئاوارە ئێرانیانەی کە بێبەش کراون لە مافی خوێندن لە زانکۆکانی ئێران یان نەیان توانیوە بەردەوامبن لە خوێندن بەهۆی چالاکیە سیاسی و مەدەنیەکانیانەوە.

طوزەران و ذيانى ئاوارەييان

بەثێی ئامارەكانى رِێكخراوى كۆميتەى بالأى ثەنابەرانى نەتەوە يەكطرتووەكان كە لە 44 وولأتى ثيشەسازيدا ئەنجام دراوە، لە سالَى 2009 دا، 11،537 ئيَرانى نوىَ داواى مافى ثەنابەريَتيان لەو وولأتانە كردووە،لە سالَى 2010 دا، ذمارەكە هەلَكشاوە بۆ 15،185 و لە سالَى 2011دا، بۆ 18،128.[1] زۆرترين ذمارەى ئەم داواكاريانە لە وولأتى توركيا ثيَشكەش كراوە. لە سالَى 2005وە، ضەند سەد ئيَرانيەكى تر داواى مافى ثەنابەريَتيان لە باكورى عيَراق كە دەكەويَتە ذيَر دەسەلأتى حكومەتى هەريَمى كوردستانەوە ثيَشكەش كردووە.[2]

هەرضەندە لە ثاش سالَى 2009 وە، كۆرِەويَكى بە كۆمەلَى ئيَرانيەكان بۆ جيَهيَشتنى وولأتەكەيان دەستى ثيَنەكردووە ضونكە ذمارەكە لە سالَيَكدا لە،20،000 كەس كەمترە لە سەرتاسەرى جيهاندا، بەلأم لە ثاش ئەو سالَەوە، ذمارەى ئەو كەسانەى داواى مافى ثەنابەريَتيان ثيَشكەش كردوە و ئەو ضالاكەوانانەى وولأتەكەيان جيَهيَشتووە بە رِيَذەيەكى بەرضاو زيادى كردووە. لە ثاش خۆثيشاندانەكانى حوزەيرانى سالَى 2009 و دەستثيَكردنى شالأوە سەركوتكاريەكەى دەسەلأتدارانى ئيَران، ضەند وولأتيَكى يەكيَتى ئەوروثا وەك ئەلَمانيا و ئيتالَيا و فەرەنسا لە دەرەوەى ضوارضيَوەى كارى كۆميتەى بالأى ثەنابەران ظيزەيان بۆ ضەندين ضالاكەوانى مەدەنى و رِۆذنامەنووس و نەيارانى سياسى و ضالاكەوانانى مافەكانى مرۆظى ئيَرانى دابين كردووە. بەشيَكى ترى ئەو كەسانەى كە ئيَرانيان جيَهيَشتووە لە ثاش سالَى 2009 وە، بە رِيَطەى نایاسایی لە وولأتى توركياوە ثەرِيوونەتەوە بۆ يۆنان و لە هەولَى بە دەستهيَنانى مافى ثەنابەريَتيدان لە يەكيَك لە وولأتانى يەكيَتى ئەوروثا، بەشيَكيشيان لە توركيا و باكورى عيَراق و شويَنەكانى تر ناويان تۆمار كردووە بۆ داواكردنى مافى ثەنابەريَتى و نيشتەجىَ بوون لە يەكيَك لە وولأتانى سيَيەم.

لە ضەند سالَى رِابردوودا، هيواى نيشتەجىَ بوون لە وولأتانى سيَيەمى وەك ئەمريكا و ئەوروثا و كەنەدا و ئوستراليا كە زۆرترين داخوازى ئاوارە و ثەنابەرانى لەسەرە، لاواز بووە، بەشيَكى سەرەكى لەبەرئەوەية كە وولأتانى ئەوروثا دەرطايان بە رِووى ئاوارە و ثەنابەرە ئيَرانيەكاندا داخستووە. بەثێی ووتەى بەرثرسانى كۆميتەى بالأى ثەنابەرانى نەتەوە يەكطرتووەكان، لە ئيَستادا و بە شيَوەيەكى سەرەكى، وولأتانى ئەمريكا و كەنەدا و ئوستراليا و نەرويج و فنلەندا شويَنى نيشتەجىَ بوونى ئيَرانيەكانن.[3]

---

[1]ئەم ئامارانە هەموو ئەو ذمارەية ناطريَتەوە كە لە سەرتاسەرى جيهاندایە ، ضونكە ضەند وولأتيَكى ديارى وەك ماليزيا نەخراوەتە ناو داتاكەوە. هەنديَكى تر ذمارەى داواكارەكان لە سالَى 2009 و 2010 دا بە ،15،890 و 19،004ناوزەند دەكەن.

[2]بەثێی ئامارى كۆميتەى بالأى ثەنابەران لە عيَران، لە سەرەتاى سالَى 2007وە، لانى كەم 500 ثەنابەرى ئيَرانى لە كۆميتەكەيان ناوى تۆمار كراوە. جطە لەوەى حالَى حازر، لە هەفتەيەكدا، كۆميتەكە 9 تا 10 ثەنابەرى ئيَرانى نوىَ وەردەطرىَ. لە رِيَطەى ثەيوەندى ئيمەيلَەوە لەطەلَ كۆميتەى بالأى ثەنابەران لە عيَراق لە بەروارى 2ى تشرينى يەكەمى 2012.

[3]ضاوثيَكەوتنى هيومان رِايتس وۆض لەطەلَ كۆميتەى بالأى ثەنابەرانى رِيَكخراوى نەتەوە يەكطرتووەكان لە 10ى مايزى سالَى 2012 دا. لەسالَى 2012 دا، وەلاَنانى 5000 داواكارى بۆ نيشتەجىَ بوون لەلايَەن ثەنابەرانى ئيَرانى و عيَراقى لەلايەن وولأتە يەكطرتووەكانى ئەمريكاوە . بەثێی ووتەى كۆميتەى بالأى ثەنابەران لە ئەنقەرە، دەرضوونى ضەندين ياساى نوىَ لەلايەن وەزارەتى ئاسايشى ناوخۆى ئەمريكاوە كە ثشكنينى ثيَشينەى ئەمنى زياتر لەسەر ثەنابەران ثيَويست دەكات بووەتە هۆكارى دواكەوتنيَكى زۆر كە بە سالَ و نيويَك مەزەندە دەكرىَ لە جيَبەجىَ كردنى كەيسى ئەو ثەنابەرانەى داوايان بۆ نيشتەجىَ بوون لەو وولأتە ثيَشكەش كردووە. هەر بەثێی ووتەى ئۆفيسى كۆميتەى ثەنابەران, وولأتى كەنەدا تواناكانى بۆ وەرطرتنى ثەنابەران لە سالَيَكدا بوَ 900 ثەنابەر زياتر كردووە (سالَى رِابردوو تواناكەى بەرزكردەوە بۆ 600). ئوستراليا تواناكانى زياد كردووە بۆ وەرطرتنى 400 ثەنابەر لەم سالَدا. ئۆفتسى كۆميتەى ثەنابەرانى نەتەوە يەكطرتووەكان لە ئەنقەرە ئامادەى بەوەكرد كە ئوستراليا ثرۆطراميَكى تايبەتى خيَراى هەية كە 200 جيَطە لەخۆ دەطرىَ بۆ ئەو ئاوارانەى كەس و كاريان لە وولأتەكەى نيشتەجيَية. بەثێی ئامارى كۆميتەكە، لە سالَى 2012 دا، وولأتى نەرويج 1200 ثەنابەرى لە سەرتاسەرى جيهاندا وەرطرتووە كە 150يان بۆ ئەو ئيَرانيانە بوون لە توركيا نيشتەجيَن و 100جيَطەى تريان بۆ ئەو ئەفغانيانەى لە ئيَراندان. هەروەها فينلەندا، 150 ثەنابەرى قبولَكردووە لەو ئيَرانى و عيَراقى و ئەفغانيانەى لە توركيان

توركيا

لە 30ی نیسانی 2012دا و لە کۆی 26،024 ثەنابەر، 5،736 ثەنابەریان ئێرانی بوون کە ئەمەش رِێذەی 22% تەواوی ثەنابەرانی ئەو وولأتە دەکات. بەهۆی زۆری ذمارەیان، ئەمانە بە خەلَکی جیَی بایەخ ناسراون لەلای کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە توركیا.[4] لە سالَی 2009دا، 1،981ئێرانی نویَ داوایان بۆ مافی ثەنابەریَتی لە توركیا ثیَشکەش کردووە. ذمارەکە لە سالَی 2010دا، بەرزبووەتەوە بۆ 2،881و لەسالَی 2011 دا، 3،414. واتە لە ثاش سالَی 2009 وە، رِێذەکە بە 45% و 72% زیادی کردووە.

توركیا ئەندامە لە ثەیماننامەی ثەنابەرانی نیَو دەولَەتی سالَی 1951: بەلأم بەهۆی بضووکی سنووری جوطرافیای وولأتەکە، ثەیمانەکە توركیا ناضار دەکات تەنها ئەو کەسانە وەك ثەنابەر قبولَ بکات کە لە بنەرِەتدا خەلَکی ئەوروثان.

بەلأم ئەو ئاوارانەی بە رِەطەز ئەوروثی نین، ئۆفیسی کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان و حکومەتی توركیا ضاوثیَکەوتنی هاوشیَوە لەطەلَیان ئەنجام دەدەن بۆ برِیاردان لەسەر ضارەنووسی کەیسەکانیان. کۆمیتەی بالأی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان ئەو کەسانە وەك ثەنابەر قبولَ دەکات کە مەرجە نیَودەولَەتیەکاني مافی ثەنابەریَتیان تیَدا بیَت، وەك هەبوونی ترسیَکی زۆر لە ضەوسانەوە بەهۆی رِەطەز، ئاین، رِەطەزنامە، ئەندام بوون لە طرووثیَکی کۆمەلأیەتی دیاری کراو و بۆضوونی سیاسی. کۆمیتەی بالأی ثەنابەران لە توركیا برِیار لەسەر ضارەنووسی کەیسی ئەو ثەنابەرانە دەدات کە بە رِەطەز ئەوروثی نین. حکومەتی توركیا مافی ثەنابەریَتی کاتی بەو کەسانە دەدا کە ئەو مەرجانەیان تیَدا بیَت لە یاسای ثەنابەریَتي سالَی 1994ی وەزارەتی ناوخۆی توركیادا هاتووە.[5] بەثیَی یاساکەی وەزارەتی ناخۆ، ئاوارەکان دەتوانن بۆ ماوەیەکی کاتی لە توركیادا بمیَننەوە تا ئەوکاتەی لە وولأتی سیَیەم نیشتەجیَ دەکریَن.

هەندیَ جار حکومەتی توركیا مۆلَەتی دەرضوونی ئەو کەسانە لە وولأتەکەی رِەتدەکاتەوە کە ثاثەند نەبوون بە یاساکانی نیشتەجیَ بوون لەو شارەی بۆیان دیاری کراوە هەتا ئەوکاتەی مافی مانەوەکەیان یاسای دەبیَت ثاشان رِیَطەی دەرضوونیان ثیَدەدریَ. ئەطەر لە دوا قۆناغدا، کەسەکە داوای مافی ثەنابەریَتیة کاتیەکەی رِەتکرایەوە، رِەنطە لەوبارەدا توركیا فەرمانی دیثۆرتکردنەوەی بۆ وولأتەکەی خۆی بدات. سەرەرِای ئەم یاسا توندانە، توركیا زۆرترین ذمارەی ئاوارە و ثەنابەرانی ئێرانی بۆ ضووە بە بەراورد بە وولأتانی تر، ئەمەش لەبەرەوەی سنووری جوطرافی هەردوو وولأت ثیَکەوەیە و دەکریَ توركیا وەك وولأتی ناوەند بەکاربهیَنریَ بۆ ضوونە ناو قارەی ئەوروثاوە، لەوانەش طرنطتر ئەوکەسانەی هەلَطری ثاسثۆرتی ئێرانین دەتوانن لەسەر سنوور فیزە وەربطرن بۆ ضوونە ناو توركیاوە.

لە تشرینی یەکەمی 2011 دا، حکومەتی توركیا فەرمانیَکی دەرکرد و تیَیدا دەسەلأتی بەخشیة ثۆلیسی ثەنابەرانی حەوت شاری توركیا کە لە ماوەی 30 ی رِۆذدا، برِیاری یەکەم لەسەر ضارەنووسی کەیسی ئەو ئاوارانە بدەن کە

[4] ضاوثیَکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ کۆمیتەی بالأی ثەنابەران لە ئەنقەرە لە 10ی مایزی 2012 ذمارەکە 2773 ثەنابەر (11%) و 2936 ئاوارە (11%) لە خۆدەطریَ. بەثیَی ووتەی کۆمیتەی بالأی ثەنابەران، بە طشتی هیوای نیشتەجیَ بوون لە وولأتانی سیَیەم بۆ ئیَرانیەکان باشە

[5]

داوایان بۆ مافی ڤەنابەرێتی ڤێشکەش کردووە.[6] بەڤێی ووتەی ئۆفیسی کۆمیتەی بالآی ڤەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە سەرەتای کانوونی دووەمی ساڵی 2012 وە، کارمەندانی کۆمیتەکەیان دەستیان کردووە بە لێکۆڵینەوە لە کەیسی ئەو ئاوارانەی کە داواکانیان لەلایەن دەسەلأتدارانی تورکیاوە ڕەت کراوەتەوە بەرلەوەی کۆمیتەکەیان هەلی لێکۆڵینەوەو بڕیاردانی ئەو داوایانەی هەبووبێت.

کۆمیتەی بالآی ڤەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە ئەنقەرە بە هیومان ڕایتس وۆضی ووت، ڕێنمایی هەموو ئەو کەسانەیان کردووە کە داواکانیان لەلایەن دەسەلأتدارانی تورکیاوە ڕەتکراوەتەوە، بۆ دووبارە ڤێشکەش کردنەوەی داواکانیان لە ماوەی 15 ڕۆژدا. ڕەتکردنەوەی داوای مافی ڤەنابەرێتی لە قۆناغی یەکەمدا هیض کاریطەری لەسەر مافی داواکار نابێت بۆ مانەوەی لە تورکیا بەشێوەیەکی یاسای، ئەطەر دووبارە داوای ڤێشکەش کردەوە.
سەرەڕایی فەرمانەکەی حکومەت لە ڤێدانی دەسەلأت بە بەرڤرسانی تورکی بۆ دەرکردنی بڕیاری یەکەم لەسەر ضارەنووسی کەیسەکان، هێشتا وەزارەتی ناوخۆی ئەو وولأتە ضاوەڕوانی دوا بڕیاری کۆمیتەی بالآی ڤەنابەران دەکات لەسەر ضارەنووسی ئەو کەیسانەی کە دووبارە داوایان ڤێشکەش کردۆتەوە، بەرلەوەی حکومەت بڕیاری خۆی لەسەر ضارەنوسیان بدات. بەرزبوونەوەی ذمارەی ئەو کەیسانەی لە یەکەم داواکاریاندا لەلایەن دەسەلأتدارانی وەزارەتی ناوخۆی تورکیاوە ڕەت دەکرێنەوە طومانی لەسەر یاسایي بوونی مافی مانەوەیان لە تورکیا دروستکردوە، هەروەها بووەتە مایەی ئاڵۆزتر بوونی ڤەیوەندی نێوان حکومەتی تورکیا و کۆمیتەی بالآی ڤەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان.[7]

ڤێویستە لەسەر ئاوارە و ڤەنابەران ڤاڤەند بن بە یاساکانی ناوخۆی تورکیاوە لەکاتی مانەوەیان لەو وولأتەدا. بۆ نموونە، لە شارەکاندا ڤەنابەران ئۆردوطای تایبەتیان بۆ دروست کراوە و لەوێ خزمەت طوزارية کۆمەلأیەتیەکانیان بۆ دابین کراوە.[8] ڤێویستە لەسەریان هەفتەی جارێك یان ضەند جارێك ئیمزای ناوەکانیان لە بنکەی ڤۆلیسی ئەو شوێنەدا بکەن.[9]

بەڤێی یاسای تورکیا، بۆ وەرطرتنی مۆڵەتی نیشتەجێبوون، ڤێویستە لەسەر هەموو ئاوارە وڤەنابەرێکی ئەو وولأتە کە هەر شەش مانط جارێك، بڕی (241 دۆلاری ئەمریکی بۆ طەورە و 125 دۆلار بۆ منداڵ) بدات. بەڤێی ماددەی 88 ی ذمارە 492 لە یاسای کۆکردنەوەی کرێ، ئاوارە و ڤەنابەران مافی ڤێشکەشکردنی داوایان بۆ بەخشین لەو برە ڤارەیە هەیە. لە ڕابردوودا، بەخشین لەم بڕە ڤارەیە بە شێوەیەکی بضڕبضڕ بووە. لە مانطی

---

[6]حکومەتی تورکیا هەمیشە دەسەلأتی هەبووە لە دیاریکردنی ضارەنووسی کەیسی ڤەنابەران بە سەربەخۆ و بە بێ ڕاوێذ بە کۆمیتەی بالآی ڤەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، بەلأم هەمیشە بڕیارەکانیان بەکرداری دواخستووە تا ئەوکاتەی کۆمیتەی ڤەنابەران بڕیاری خۆی دەدا .

7 بەرڤرسانی کۆمیتەی بالآی ڤەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان بە هیومان ڕایتس وۆضیان ووت کە ئەوان ئاطادار نین لەوەی لە ضەند ساڵی ڕابردوودا هیض ڤەنابەرێکی ئێرانی بە زۆر نێردرابێتەوە بۆ ئێران ، هەروەها هیومان ڕایتس وۆض لەکاتی توێذینەوەکەیدا هیض کەیسێکی لەو جۆرەی تۆمار نەکرد. هەروەها کۆمیتەکە ووتي ئەطەر داواکاری کەسێك بۆ وەرطرتنی مافی ڤەنابەرێتی ڕەتکرایەوە، دووبارە کەسەکە دەتوانێ داوا ڤێشکەش بکاتەوە بۆ دەسەلأتدارانی تورکی و کۆمیتەی بالآی ڤەنابەران، ئەطەر لەوەشدا سەرکەوتوو نەبوو، ئەوا دەتوانێ داوای زیاتر ڤێشکەش بکات لە ئیدارەی دادطاکانی تورکیا. ماددەی 3 لە دادطای مافەکانی مرۆظی ئەوروڤا دەلَێ لە حالَەتی ڕەتکردنەوەی داوای مافی ڤەنابەرێتیدا، دوا هەل دەدرێت بە کەسەکە تا بەرطری لە داواکەی بکات و ڕێطری بکات لە دڤێۆرت کردنەوەی، ئەطەر ئەو کەسە لە وولأتی خۆي ڕووبەڕووی مەترسی ئەشکەنجەدان و مامەلَەی نامرۆظانە ببێتەوە. ضاوڤێکەوتنی هیومان ڕایتس وۆض لەطەلَ کۆمیتەی بالآی ڤەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە ئەنقەرە، 10 مایزی ساڵی 2012

[8]لە کاتی ئامادەکردنی ئەم ڕاڤۆرتەدا، زیاتر لە 51 ئۆردوطای ڤەنابەر نشین لە شارەکانی تورکیادا هەبوون. تەماشای کۆمیتەی ڤەنابەران و کۆضبەرانی وولأتە یەکطرتووەکانی ئەمریکا بکە، "ئاماری جیهانی ڤەنابەرانی ساڵی 2008 تورکیا)، 19ی حوزەیرانی ساڵی 2008 کۆمیتەی ڤەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان

http://www.unhcr.org/refworld/docid/485f50d776.html (accessed October 15, 2008)

[9]ئاوارە و ڤەنابەران دەتوانن داواکاری ڤێشکەش بکەن بۆ مۆڵەتی ضوونەدەرەوەی کاتی لە ئۆردوطاکانیان، بەلأم دوا بڕیار لای بەرڤرسانی ناوخۆی ڤۆلیسە.

مارسی ساڵی[10] **2010** دا، وەزارەتی ناوخۆی تورکیا ڕێنماییەکی بۆ ثارێزطاری شارەکان دەرکردو سەرثشکی کردن لە بڕیاردان بۆ بەخشینی ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی کە ناتوانن ئەو برە ثارەیە بدەن. بەڵام ثەنابەران هێشتا بە تەواوی بۆیان ڕوون نەبوەتەوە کە کێ مافی ثێشکەشکردنی داوای هەیە بۆ بەخشین لەو برە ثارەیە.[11] هەندێك لەو کەسانەی داوایان ثێشکەش کردوە بۆ بەخشین لەو برە ثارەیە بە هیومان ڕایتس وۆضیان ووت کە مەحاڵە داواکانیان جێبەجێ بکرێت. ذمارەیەکی زۆر لە ئاوارە و ثەنابەران توانای ماددیان سنوردارە و ناتوانن ئەو برە ثارەیە دابین بکەن بۆیە بێبەش دەبن لە وەرطرتنی کارتی نیشتەجێ بوون. بەبێ بوونی کارتی نیشتەجێ بوونیش،مەحاڵە بتوانن هیض خزمەت طوزاریەکی تەندروستی و خوێندن و هاوکاری کۆمەڵایەتي دەستەبەر بکەن. بە شێوەیەکی طشتی، ئاوارە و ثەنابەران لە تورکیا بەرثرسیارن لە دابین کردنی بذێوی ذیانی ڕۆذانەیان بە دابین کردنی کرێ خانووشەوە.
[12]

هەر بەثێی یاسای تورکی ثێویستە لەسەر ثەنابەران کارتی مۆڵەتی مانەوەی شەش مانطیان هەبێت بەر لەوەی ڕێطەي کارکردن و بوونە کارمەندیان لە شوێنێکدا ثێبدرێ، ئەمەش تەنها لە کاتێکدا ڕێطەی ثێدراوە کە هیض هاوولاَتیەکی تورکی مەرجی کردنی ئەو کارەی تێدا نەبێ. ئەم ڕێوشوێنە ئیداریە توندانە و ئەو برە ثارە زۆرەی کە ثێویستە ثەنابەران بیدەن بۆ بە دەستهێنانی کارتی نیشتەجێ بوون وایکردووە زۆرێك لە ثەنابەران نەتوانن مۆڵەتی کارکردن بەدەستبهێنن، بۆیە ناضارن بەرێطەی نایاسای کار بکەن لە ثێناو ثەیداکردنی بذێوی ذیانیان، ئەمەش بووەتە هۆکاری ئەوەی زۆرێکیان لەلایەن سەرکارە تورکیەکانیانەوە بەکاربهێنرێن.[13]

سەرەڕای هەموو ئەم بەربەستە ئیداری و یاسایانەی کە بوونەتە ئاستەنط لە بەردەم ذیان و طوزەرانی ئاوارە و ثەنابەرەکان لە تورکیا، بەڵام هێشتا زۆرترین سکاڵای ئاوارە ئێرانیەکان لەسەر درێذخایەنی ماوەی ضاوەڕوانی کردنە بۆ قبوڵ بوون لە کۆمیتەی باڵای ثەنابەران لە تورکیا و نیشتەجێ کردنیان لە وولاَتی سێیەم.[14] بەرثرسانی کۆمیتەی باڵای ثەنابەران بە هیومان ڕایتس وۆضیان ووت کە لە ساڵی ڕابردووەوە ماوەی ضاوەڕوانی کردن بۆ لێکۆڵینەوە و بڕیاردان لەسەر ضارەنووسی کەیسەکان بەشێوەیەکی بەرضاو زیادی کردووە. بەثێی ووتەی بەرثرسانی کۆمیتەی باڵای ثەنابەران لە تورکیا، لە ساڵی 2010 بۆ 2011، کۆمیتەکەیان لە توانایدا هەبوو لە ماوەی دوو تا سێ مانطی ناو تۆمارکردنەوە دەست بە لێکۆڵینەوە و کارکردن لەسەر کەیسەکان بکات و لە ماوەی هەشت مانطدا بڕیاریان لەسەر بدات، بەڵام لە 2011بۆ 2012 دا، ماوەی ضاوەڕوانیکردن بۆ ضاوثێکەوتنی یەکەم 12 تا 13 مانط زیادی کردوە.

---

[10] کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە تورکیا: ڕاستیەکان و ذمارەکان، ئابی 2010.

[11]ضاوثێکەوتنی هیومان ڕایتس وۆض لەطەڵ کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە ئەنقەرە، شوباتی 2012ا.

[12]بەبێ بوونی کارتی نیشتەجێ بوونیش،مەحاڵە بتوانن هیض خزمەت طوزاریەکی تەندروستی و خوێندن و هاوکاری کۆمەڵایەتي دەستەبەر بکەن. بە شێوەیەکی طشتی، ئاوارە و ثەنابەران لە تورکیا بەرثرسیارن لە دابین کردنی بذێوی ذیانی ڕۆذانەیان بە دابین کردنی کرێ خانووشەوە.

[13]بەثێی ووتەی کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لەم دوایانەدا، وەزارەتی ناوخۆی تورکیا دەستی بە جێبەجێ کردنی بەرنامەیەکی ئەزموونی کردووە لە یەکێك لە ئۆردوطای ثەنابەراندا بۆ دابین کردنی مۆڵەتی کارکردن بۆ ذمارەیەکی سنووردار لە ئاوارە و ثەنابەران. ضاوثێکەوتنی هیومان ڕایتس وۆض لەطەڵ کۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە ئەنقەرە، تورکیا، شووباتی 2011.

[14]لە ضوارضێوەی ثەیماننامەی ثەنابەرانی ساڵی 1951، ثەنابەران کۆمەڵێك مافیان بۆ دیاریکراوە بە ثێضەوانەی ئەو مافانە بە ئاوارەکان نەدراوە، وەك مافی نیشتەجێبوون لە وولاَتی سێیەم .

ئەم دواكەوتنە زۆرە بووەتە هۆی كەڵەكەبوون و زیادبوونی ژمارەی داواكاریەكان بە رِێژەی 75% لە كۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی توركیا تەنها لە ساڵی رابردوودا.[15]

ئەو ئاوارە و ثەنابەرانەی برِە ئارەی نیشتەجێ بوونیان نەداوە دەبێت ئارەكانیان بدەن بەرلەوەی رێطەیان ثێبدرێت توركیا جێبهێڵن و لە وولاَتی سێیەم نیشتەجێ بن. هیومان رِایتس ووِض ضاوثێكەوتنی لەطەلَ ضەند ثەنابەرێكی ئێرانی ئەنجامدا كە نەیان توانی بوو برِە ئارەی نیشتەجێ بوون بدەن لەبەرەوە ضوونەدەرەوەیان لە توركیا و نیشتەجێ بوونیان لە وولاَتی سێیەم دوخراو بوو یان قەدەغەكرا بوو. بەثێی ووتەی كۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەكطرتووەكان، لە ساڵی 2010 دا، حكومەتی توركیا برِیارێكی دەركرد و تێدا ئاماذە ی بەوەكرد كە دەسەلاَتدارانی توركیان بۆیان نیە رێطە لە ضوونەدەرەوەی هیض ثەنابەرێك بطرن تەنها لەبەرەوەی نەیان توانیوە برِە ئارەی نیشتەجێ بوون بدەن. هەرضەندە دانیان بەو رِاستیەدا نا كەثێویستە میكانیزمەكانی بەخشین لەو برِە ئارەیە باشتر روون بكرێتەوە، هەروەها سیاسەتێكی كاریطەر ترو توندتر ثەیرِەو بكرێت لە رِێطە نەطرتن لە ضوونەدەرەوە ثەنابەران لە توركیا لەبەر نەدانی برِە ئارەی نیشتەجێ بوون . لە نیسانی 2012 دا، ثرِۆذەیەك لە ثەرلەمانی توركیا ثێشكەش كرا بە مەبەستی دەركردنی یاسایەكی كاریطەر بۆ نەهێشتنی هەموو ئەو مەرجانەی ثەنابەران ناضار دەكات لە دانی برِە ئارەی نیشتەجێ بوون، لەطەلَ ئەوەشدا، ثرِۆذە یاساكە ضاكسازی كاریطەری تێدایە بۆ باشتر كردنی مافی ثەنابەران لە بەدەستهێنانی خزمەت طوزاری تەندروستی و خوێندن و خزمەت طوزاریەكانی تر.

عیَراق (كوردستانی عیَراق)

عیَراق ئەندام نیە لە ثەیماننامەی ثەنابەرانی ساڵی 1951، بۆیە كۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوەیەكطرتووەكان بەرثرسیارە لە رِێكخستن و ضاودێری كردنی كەیسی ثەنابەران لە عیَراق[16]و هەرێمی كوردستان.[17] زۆرینەی ثەنابەرە ئێرانیەكانی نیشتەجێی ناو عیَراق لە ئۆفیسەكانی كۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەكطرتووەكان لە كوردستان ناویان تۆمار كردووە. بەثێی ئاماری كۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی نەتەوە یەكطرتووەكان، لە تشرینی یەكەمی ساڵی 2012دا، نزیكەی 9،936 ئاوارەی ئێرانی لە كوردستانی عیَراقدا هەبوون.[18] زۆرێك لەم ثەنابەرانە لە رِەطەزی كوردن و لەوانەن كە لە ساڵی هەشتاكانەوە لە عیَراقدا نیشتەجێن.

بەرثرسێكی كۆمیتەی باڵای ثەنابەران لە هەولێر بە هیومان رِایتس ووِضی ووت كە ئۆفیسەكەیان طرنطی زیاتر بەو ئێرانیانە دەدات بۆ نیشتەجێبوون لە وولاَتانی سێیەم كە ذیانیان لە مەترسیدایە یان كێشەی ئەمنیان هەیە. ئەو بەرثرسە وتیشی، وولاَتانی سێیەم بەتایبەت وولاَتانی ئەوروثا بایەخێكی كەم دەدەن بە قبولَكردنی كوردە ئێرانیەكان. بەرثرسەكە ئەو هەلَوێستەی وولاَتانی ئەوروثای بۆ ضەند هۆكارێك طەرِاندەوە لەوانەش مانەوەی كوردە ئێرانیەكان بۆ ضەند ساڵێكی زۆر لە كوردستانی عیَراقدا و رِاهاتن و تێكەلَ بوونیان لەناو كۆمەلَطەي كوردیدا، لەطەلَ هێمنی و

---

[15]ضاوثێطەوتنی هیومان رِایتس ووِض لەطەلَ كۆمیتەی باڵای ثەنابەران لە ئەنقەرە، 10ی مایزی 2012. بەرثرسانی كۆمیتەی باڵای ثەنابەران بە هیومان رِایتس ووِضیان ووت، زیادبوونی ژمارەی ئاوارەكان بەشێكی ثەیوەندی بەو بارودۆخەی سووریاوە هەیە، زیادبوونی رِێژەی 117% ژمارەی ثەنابەرە عیَراقیانی توركیا و 100% ثەنابەرە ئەفغانیەكانی ئەو وولاَتە. ئەو بەرثرسانە ووتیان، تواناكانیان زۆر سنووردارە بۆ ئەو ژمارە زۆرە و هەروەها ثێویستیان بە بووجەیەكی زۆر دەبێت ئەطەر ثرۆسەكەیان بەشێوەیەكی بەرضاو خاوبێتەوە

[16]لە رِاثۆرتەكەدا ووشەی كوردستانی عیَراق و حكومەتی هەرێمی كوردستان بەكارهاتووە.

[17] كۆمیتەی باڵای ثەنابەرانی عیَراق، رِاستیەكان، تەمووزی 2012 لە ماڵَثەری كۆمیەكە لە عیَراق دەست دەكەوێ.
(http://www.unhcr.org/4c9084e49.html (accessed December 7)

[18]ئەم ژمارەیە 2629 ئێرانی دەطریَتەوە كە داواكاریان بۆ مافی ثەنابەریَتی ثێشكەش كردووە، 855 كەسیان وەك ئاوارە قبولَكراون، هەروەها 6،152 كەسیان لەوانەن كە ماوەیەكی دوورودێژ لە عیَراق نیشتەجێن.

ئارامی ناوضەکانی ذێر دەسەلآَتی حکومەتی هەرێم و هەبوونی خزمەت طوزاریەکان بۆیان،[19] بەتایبەت بۆ ئەو کوردە ئێرانیانەی لەسەرەتای سالَی هەشتاکانەوە لە عێراق نیشتەجێن بەبێ ناردنیان بۆ وولآَتی سێیەم و ثێدانی رِەطەزنامەی عێراقی.[20]

هەموو ئەو هۆکارو ئاستەنطانەی سەرەوە وایکردووە ذمارەیەکی زۆر لە کوردە ئێرانیەکانی نیشتەجێی کوردستان کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە عێراق بە ناضالاك و کەم تەرخەم لەقەلَەم بدەن لە ئاست هەولَدان بۆ نیشتەجێکردنیان لە وولآَتانی دەرەوە. یەکێك لەو کوردە ئێرانیانەی کە قسەی بۆ هیومان رِایتس وۆض کرد، هەمان ئەو طازندەیەی کرد کە زۆرێك لە کوردە ئێرانیەکان دەیکەن، ئەو ثەنابەرە ووتی، کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانی کوردستانی عێراق "هەست بە هیض بەرثرسیاریەتیەك ناکات لە ئاست داواکانیان، ضونکە باوەرِیان وایە ناوضەکە ئارامە و هەلی زۆر بۆ ئەو کوردە ئێرانیانەی دێنە ناوضەکەوە فەراهەم کراوە.[21] هەروەها ووتیشی ئەو ئاوارە ئێرانیانەی کە دێنە کوردستانی عێراقەوە لەبری ضاوەرِوانی کردن بۆ قبولَ بوون لە کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانی نەتەوە ەکطرتووەکان و نیشتەجێکردنیان لە وولآَتانی سێیەم، خۆیان بە رِێطەی نایاسای دەضنە وولآَتانی ئەوروثا، ضونکە لە ماوەی رِابردوودا ذمارەیەکی زۆر کەم لە ثەنابەران قبولَکراون بۆ نیشتەجێ بوون لە وولآَتانی سێیەم.[22]

بەثێی ئاماری کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە ثێنج سالَی رِابردوودا، تەنها 36 ثەنابەری ئێرانی نیشتەجێی عێراق لە وولآَتانی سێیەم نیشتەجێ کراون. کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە عێراق بە هیومان رِایتس وۆضی رِاطەیاند کە تواناکانی ئۆفیسەکەیان سنووردارە بۆ کارکردن لەسەر کەیسی ثەنابەران لە ماوەیەکی طونجاودا. هەروەها ووتیان، ماوەی ضاوەرِوانی کردن لە 6 مانطەوە بۆ سالَێکە. بەلآَم بەم دوایانە، تواناکانیان زیاد کردووەو ماوەی ضاوەرِوانی کردن بۆ ئەو کەسانەی تازە ناویان تۆمار کردووە بۆتە سێ مانط.[23] بەثێی ئامارەکانی کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان، لە سالَی 2007 وە تەنها 500 کەس ناویان لە کۆمیتەکە تۆمار کردووە بۆ داواکردنی مافی ثەنابەریَتی. بەلآَم لە تشرینی یەکەمی 2012دا، ئۆفیسەکەیان لە هەفتەیەکدا ناوی 9 بۆ 10 ثەنابەری ئێرانی نوێی تۆمارکردووە.[24]

---

[19]ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ ئۆفیسی هەولێری کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە 7ی تشرینی دووەمی سالَی 2011. بەثێی ئاماری ئۆفیسەکە، لە ئێستادا، نزیکەی 7000 ئاوارەی کوردی ئێرانی نیشتەجێی کوردستانی عێراق هاوکاری لە کۆمیتەی بالآَی ثەنابەران وەردەطرن. زۆرێك لەم ئاوارانە لە کاتی شەرِی ئێران و عێراقدا لە سالَی هەشتاکاندا ئێرانیان جێهێشتووە و لە کامثەکانی ثەنابەراندا نیشتەجێ بوون

[20] لە 11ی تشرینی دووەمی 2011 دا، هیومان رِایتس وۆض ضاوثێکەوتنی کرد لەطەلَ ذمارەیەکی زۆر لە کوردە ئێرانیەکانی کامثی "باریکە" کە ضەند کیلۆمەترێك دەکەوێتە دەرەوەی شاری سلیَماني. کامثەکە نزیکەی 1،900 مالَ لەخۆ دەطرێ و ئەوثەنابەرانەی تێدا دەذین کە لە سالَی هەشتاکاندا ئێرانیان بەجێهێشتووە. دانیشتوانی کامثەکە خزمەت طوزاری خانوو، بنکەی تەندروستی و قوتابخانە و کاریان لەلایەن کۆمیتەی بالآَی ثەنابەرانەوە بۆ دابین کراوە، بەلآَم طازندەی ئەوەیان دەکرد کە خزمەت طوزاریەکانیان باش نین. لە سێ سالَی رِابردوودا، بە دەیان لەم خێزانانە طەرِاونەتەوە بۆ ئێران، بەلآَم زۆبەیان بە هیومان رِایتس وۆضیان ووت خوازیارن یان لە وولاتی سێیەم نیشتەجێ بکرێن یان رِەطەزنامەی عێراقیان ثێ بدرێت. بەرثرسانی حکومەتی هەرێم ووتیان ئەوا ثێیان خۆشە رِەطەزنامەی عێراقی بەو ثەنابەرە ئێرانیانە بدەن، بەلآَم بەثێی دەستووری نوێی عێراق ئەو دەسەلآَتەیان ثێنەدراوە. ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ دیندار زێباری، یاریدەدەری بەرێوەبەری ثەیوەندیەکانی دەرەوەی کاروباری نەتەوە یەکطرتووەکان و رِێکخراوە نیودەولَەتیەکان لە 1ی مارسی 2012 لە نیۆرك

[21]ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لە هەولێر، عێراق، 3ی تشرینی یەکەمی 2012.

[22]ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لە هەولێر، عێراق، 3ی تشرینی یەکەمی 2012.

[23]ثەیوەندی ئیمەیلَ لەطەلَ کۆمیتەی بالآَی ثەنابەران لە عێراق لە 2ی تشرینی یەکەمی 2012

[24]ثەیوەندی ئیمەیلَ لەطەلَ کۆمیتەی بالآَی ثەنابەران لە عێراق لە 2ی تشرینی یەکەمی 2012

بةرثرسانى كؤميتةى بالأَى ثةنابةرانى نةتةوة يةكطرتووةكان بةطشتى تيَروانينيان باشة بةرامبةر ثةيوةندي كاركردنيان لةطةلَ حكومةتى هةريَم و مامةلَةى حكومةت لةطةلَ ئاوارة و ثةنابةرة ئيَرانيةكان. بةرثرسيَكى كؤميتةى بالأَى ثةنابةران بة هيومان رايتس ووضى ووت كة ئةوان ئاطادار نين لة هيض حالَةتيَكى ديثؤرت كردنةوة يان هةرةشةكردن لة ئاوارة وثةنابةرة ئيَرانيةكان لة ذيَر دةسةلاَتى حكومةتى هةريَمدا،[25] بةلاَم بةرثرسيَكى ترى كؤميتةكة ووتى، ناو بةناو ثةنابةرة ئيَرانيةكان هةرةشةى ديثؤرت كردنةوةيان ليَدةكريَت ئةطةر ببنة مايةى دروستكردنى كيَشةى ئةمني، بةلاَم كؤميتةى بالأَى ثةنابةران ئشتطيرى لةم كةسانة كردوة بؤية لة ثيَنج سالَى رابردوودا هيض كةسيَك بةم مةبةستة ديثؤرت نةكراوةتةوة.[26]

بةرثرسيَكى حكومةتى هةريَم وةلأمةكانى هاوشيَوةى بةرثرسانى كؤميتةى بالأَى ثةنابةرانى نةتةوة يةكطرتووةكان بوو[27]. بةلاَم ضةند ثةنابةريَك كة قسةيان بؤ هيومان رايتس ووض كرد ووتيان، ئةوان لةلايةن ئاسايشى حكومةتى هةريَمى كوردستانةوة ئاطادار كراونةتةوة كة دووركةونةوة لة رةخنة طرتنى ئاشكرا و ضالاكيةكانيان لة دذى حكومةتى ئيَران.

ثةنابةريَكى ئيَرانى كة نةيويست ناوى بلأوبكريَتةوة بة هيومان رايتس ووضى ووت، بةرثرسانى فةرمانطةى نيشينطة و ئاسايشى حكومةتى هةريَم بةردةوام ئاطاداريان كردؤتةوة لة دووركةوتنةوة لة هةر ضالاكيةكى مافى مرؤظ كة رةخنةطرتن بيَت لة حكومةتى ئيَران.[28] ئةو ثةنابةرة ووتيشى، لة ذيَر ضاوديَرى دةسةلأتداراندا بووة و ضةند جاريَك لةسةر ضالاكيةكانى بانطكراوة بؤ ليَكؤلَينةوة. ناوبراو هةروةها ووتى، كارمةنديَكى ئاسايش ثيَى ووتوة كة حكومةتى هةريَم ئامادة نية "ثةيوةنديةكانى لةطةلَ ئيَران بكاتة قوربانى." لة ثيَناو سةلامةتى ذيانى ثةنابةريَكى ئيَرانى.[29]

ئاوارةيةكى تر وتى، ئةويش هةمان هةرةشةى ليَكراوة لةلايةن بةرثرسانى حكومةتى هةريَمةوة لةسةر ضالاكيةكانى لة بوارى مافى مرؤظدا.[30]

زؤريَك لةو ثةنابةرانةى ضاوثيَكةوتنيان لةطةلَ هيومان رايتس ووض كرد، نيطةران بوون لة هةرِةشةكانى بةرثرسانى حكومةت سةبارةت بة وةستانى ضالاكية سياسيةكانيان و ووتيان كة رووبةرووى طرفت بوونةتةوة لةكاتى تازةكردنةوةى مؤلَةتى مانةوةكانيان ئةمة جطة لةوةى كة ناتوانن بة ئازادى بطةريَن لة ناوضةكانى كوردستاندا. كؤميتةى بالأَى ثةنابةرانى نةتةوة يةكطرتووةكان ووتى، كاتيَك ئاوارة يةكةم جار ديَتة كوردستانى عيَراقةوة ثيَويستة بة زوترين كات ناوي لة كؤميتةى بالأَى ثةنابةران تؤمار بكات، ثاشان كؤميتةكةيان نامةيةكي

---

25 ضاوثيَكةوتنى هيومان رايتس ووض لةطةلَ كؤميتةى بالأَى بةنابةران لة لة هةوليَر، عيَراق، 7ى تشرينى دووةمى 2012.

26 ئالَوطؤرِى ئيمةيلَ لةطةلَ كؤميتةى بالأَى ثةنابةرانى عيَراق لة 2ى تشرينى يةكةمى 2012.

27 ضاوثيَكةوتنى هيومان رايتس ووض لةطةلَ دينيدار زيَبارى، ياريدةدةرى بةريَوةبةرى ثةيوةنديةكانى دةرةوةى كاروبارى نةتةوة يةكطرتووةكان و ريَكخراوة نيودةولَةتيةكان لة 1ى مارسى 2012 لة نيؤرك

28ئاسايش دةزطايةكى ئةمنى حكومةتى هةريَمى كوردستانة.

29ضاوثيَكةوتنى تةلةفؤنى هيومان رايتس ووض لة19ى مايزى 2012. هيومان رايتس ووض لةطةلَ ضةند ئاوارةيةكى ئيَرانى قسةى كرد كة ووتيان بةشداريان لة خؤثيشاندانةكاندا كردووة. يةكيَك لة ئاوارةكان بة هيومان رايتس ووضى ووت كة هيَزةكانى ئاسايشى حكومةتى هةريَمى كوردستان بة هيَزو بة ليَدان بلأوةيان بةو ضالاكةوانة ئيَرانيانة كردووة كة لةبةردةم قونسلَخانةى ئيَراندا خؤثيشاندانيان كرد بوو لة دذى رةوشى مافةكانى مرؤظى ئةو ولأتة لة سالَى 2011دا. هيومان رايتس ووض ضاوثيَكةوتنى تةلةفؤنى لة 19ى مايزى 2012. يةكيَكى تر ووتى، بةرثرسان ريَطريان كردووة لة طردبوونةوةيةكى ضالاكةوانة ئيَرانيةكان لة شارى سليَمانى لة بةروارى 19ى مايزى 2011 لة سالَرِؤذى لة سيَدارةدانى مامؤستا و ضالاكةوان فةرزاد كةمانجار لةلايةن دةسةلأتدارانى ئيَرانةوة.

هةوالَى بلأوكراوةى هيومان رايتس ووض ، "ئيَران: لةسيَدارةدانى نةياران، ئةشكةنجةدان بؤ دانثيَنان، 11ى مايزى 2010، بةلاَم ريَطةيان دا بة دانانى ثرسة لةدةرةوةى شا ر http://www.hrw.org/news/2010/05/11/iran-executed-dissidents-tortured

30ضاوثيَكةوتنى هيومان رايتس ووض لة هةوليَر، 3ى تشرينى دووةمى 2011

دةداتىَ و تيَيدا ئامادة بة هؤكارى هاتنةكةي دةكات. ئينجا كةسةكة بةو نامةية دةتوانىَ مؤلَةتى مانةوةى 10 رِؤذ لة بنكةى ثؤليس وةربطرىَ. ثاش دة رِؤذةكة، دةبيَت سةردانى بةرِيَوةبةرايةتى نيشينطةى حكومةتى هةريَم بكات بؤ ضاوثيَكةوتن، ئةطةر موَلَةتى ئةستؤثاكى ئاسايشي وةرطرت ئةوا كارتى مانةوةى شةش مانطى ثيَدةدرىَ و ثيَش بةسةر ضوونى بةرواري مؤلَةتةكةى دةبيَت هةموو شةش مانط جاريَك كارتةكةى تازةى بكاتةوة. بةلاَم ئةطةر ئةستؤثاكى ئاسايشي نةبيَت، ئةوا تةنها مؤلَةتى مانةوةى يةك مانطي ثيَدةدرىَ و دةبيَت هةموو مانطيَك سةردانى فةرمانطةى نيشينطة بكات بؤ تازةكردنةوةى مؤلَةتةكةى. بةرثرسيَكى حكومى بة هيومان رِايتس وؤضى ووت، بة شيَوةيةكى طشتى هةر ثةنابةريَك كارتى تؤمارى كؤميتةى بالأى ثةنابةرانى نةتةوة يةكطرتووةكانى هةبيَت دةتوانىَ كارتى مانةوةى شةش مانط و ئةستؤثاكى ئاسايشى وةربطرىَ.[31]

هيومان رِايتس ووؤض ضاوثيَكةوتنى لةطةلَ ضةند ئاوارةيةكى ئيَرانى كرد كة ووتيان لة ئاسايش و بةرِيَوةبةرايةتى نيشينطةى حكومةتى هةريَمى كوردستان رِووبةرِوى طرفت بوونةتةوة لةكاتى دةرهيَنانى مؤلَةتى مانةوة. ذمارةيةكى زؤر لةو ئاوارة ئيَرانيانةى هيومان رِايتس ووؤض ضاوثيَكةوتنى لةطةلَ كردن ووتيان كة بةرثرسانى حكومةتى هةريَم داوا لة ثةنابةرة ئيَرانيةكان دةكات بؤ هيَنانى نووسراوى ثشتطيرى لة يةكيَك لة ثارتة كوردية ئيَرانيةكانى كوردستان يان ثارتة سياسية كورديةكانى وةك يةكيَتى نيشتمانى كوردستان يان ثارتى ديموكراتى كوردستان[32]. زؤريَك لة ضالاكوانانى كؤمةلَطةى مةدةنى حةزناكةن نووسراوى ثشتطيرى لة هيض حزبيَكةوة بهيَنن، ضونكة نايانةوىَ وةك لايةنطرى هيض ثارتيَكى سياسى بناسريَن.

ئاوارةيةكى تر ووتى، رِوبةرِوى فشاريَكى زؤر بووةتةوة لةلايةن بةرثرسانةوة بؤ هيَنانى نووسراوى ثشتطيرى يةكيَك لة طرووثة سياسيةكان بؤ وةرطرتنى مؤلَةتى مانةوة و بةردةوام بوون لةسةر ضالاكية سياسيةكانى. ووتيشى، لة ئيَران رِووبةرِوى ئةشكةنجة بووينةتةوة تا بيسةلميَنين كة ئةندامين لة طرووثة نةيارةكاندا، بةلاَم ليَرة دةبيَت ببين بة ئةندامیان بؤ ئةوةى بتوانين بميَنينةوة، بةزؤر ناضارمان دةكةن ئةمة بكةين. ئةنجامدانى ئةم كارة ضالاكيةكانمان لة بوارى مافى مرؤظدا دةخاتة مةترسيةوة.[33]

ضةند ثةنابةريَكى ئيَرانى نيشتةجيَى كوردستانى عيَراق بة هيومان رِايتس ووؤضيان ووت، وةرطرتنى مؤلَةتى مانةوة بةبىَ هيَنانى نووسراوى ثشتطيرى يةكيَك لة ثارتة سيسيةكان ئاسان نية.[34] لة كاتى نةبوونى نووسراوى ثشتطيريدا تةنها بةشيَوةيةكى كاتى مؤلَةتي مانةوةيان ثيَدةدرىَ تةنانةت بةوانةشةوة كة لة كؤميتةى بالأى ثةنابةران ناويان تؤمار كراوة. كارتى مؤلَةتى مانةوة تةنها بؤ شةش مانط كارى ثيَدةكريَت و دةبيَت ثاش ئةو ماوةية تازة بكريَتةوة.

ثةنابةريَك كة رِةتى كردبوويةوة نووسراوى ثشتطيرى لة طرووثة سياسيةكانى حكومةتى هةريَمةوة بهيَنىَ بة هيومان رِايتس ووؤضى ووت، كاتيَك رِؤيشتم بؤ تازةكردنةوةى كارتى مانةوةكةم لة مايزى 2012دا، بةرثرسان

---

[31]ضاوثيَكةوتنى هيومان رِايتس ووؤض لةطةلَ كؤميتةى بالأى ثةنابةران لة هةوليَر، 7ى تشرينى دووةمى 2011.

[32] حزبى كؤمةلَة و حزبى ديموكراتى كوردستانى ئيَران، دوو ثارتى سةرةكي كوردستانى ئيَرانن كة بة ئاشكرا لة كوردستانى عيَراقدا كاردةكةن. ئةم دوو ثارتة ضةندين بنكةو بارةطايان لة ناوضةكانى ذيَر دةسةلأتى حكومةتى هةريَمدا هةية. لةسةرةتاى سالَى 1990دا، ئةم دوو ثارتة رِازيبوون بة وةستانى ضالاكية سةربازيةكانيان دذى رِذيَمى ئيَران. رِاثؤرتى هيومان رِايتس ووؤض لةسةر ئازادى رِادةربرِين و ئازادى رِيَكخراوةيى بوون لة هةريَمى كوردستاندا لة كانوونى يةكةمى 2009دا.ضةندين سالَة دةسةلأتدارانى ئيَران ضالاكيةكانى ئةم دوو ثارتةيان لة ناو وولأتةكةياندا قةدةغة كردووة

[33]ضاوثيَكةوتنى هيومان رايتس ووؤض لة رِانية، عيَراق، لة تشرينى دووةمى 2012

[34]هةندىَ جار ثرؤسةكة تا رِادةيةك هةرِةمةكية ضونكة هيومان رايتس ووؤض ضاوثيَكةوتنى لةطةلَ هةنديَك لةو ثةنابةرة ئيَرانيانة كرد كة رِةتيان كردبوويةوة نووسراوى ثشتطيرى لة هيض ثارتيَكى سياسيةوة بهيَنن، بةلاَم هيَشتا موَلَةتى مانةوةيان وةرطرتبوو.

ثێیان ووتم کە من تەنها وەك ئاوارەیەك لە کوردستانی عێراقدا ئیش دەکەم، نابێت تێوەبطلێم لە هیض ضالاکیەکی سیاسیەوە.[35]

ستافی ئۆفیسی کۆمیتەی بالآی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان وتیان، ئەوان ئاطاداربوون لەو مەرجانەی کە بەرثرسانی حکومەتی هەرێم لەسەر ئاوارە ئێرانیەکان ثێویستیان کردووە، بەتایبەت بۆ ئەو ئاوارانەی کە کورد نین، هەروەها ئۆفیسەکەیان دەست تێوەردانی کردووە لەبری ئەو ئێرانیانەی کە نەیانتوانیوە یاخود نەیانویستوە نووسراوی ثشتطیری لە ثارتە کوردیە ئێرانیەکانەوە ببەن.[36] بەلاَم زۆر جار دەست تێوەردانی کۆمیتەی بالآی ثەنابەرانیش بێ سوود بووە. ئاوارەیەکی ئێراني بە هیومان رایتس وۆضی ووت، کاتێك داوای نووسراوی ثشتطیری یەکێك لە حزبە کوردیە ئێرانیەکانی لێکراوە، دەست بەجێ رِۆیشتووە بۆ ئۆفیسی کۆمیتەی بالآی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان.

"ئۆفیسی کۆمیتەی بالآی ثەنابەران ثارێزەرێکیان لەطەلَ ناردم بۆ فەرمانطەی نیشینطە، لەسەرەتاوە ثرۆسەکە بەباشی رِۆیشت بەلاَم کاتێك رِۆیشتم بۆ سلێمانی طرفتم بۆ دروست بوو ضونکە هێشتا لەوێ داوای نووسراوی ثشتطیریان لێدەکردم، لە بەرِیوەبەرایەتی ئاسایشی سلێمانی ثێیان ووتم کە ثێویستە دووبارە مۆلَەتی مانەوە لە سلێمانی وەرطرم و ئەو نامەیەی هەولێر کاری ثێناکرێت." ئاوارەکە ووتیشی، "تا ئێستا نزیکەی 20 جار ضوومەتە فەرمانطەی نیشینطە، بەلاَم هێشتا مۆلَەتی مانەوەم وەرنەطرتووە".[37]

ئاوارەیەکی تری ئێرانی بە هیومان رِایتس وۆضی ووت, لەبەرەوەی بەشداری لە ضەند خۆثیشاندانێکدا کردووە لە دژی دەسەلأتدارانی حکومەتی هەرێم و ئێران، بەرثرسانی نیشینطە کارتی مۆلَەتی مانەوەکەیان بۆ تازە نەکردۆتەوە. هەروەها ووتیشی، ضەند جارێك بانطهێشتیان کردووە بۆ لێکۆلَینەوە و هەرِەشەی دیثۆرت کردنەوەیان لێکردووە سەرەرِایی ئەوەی ناوی وەك ثەنابەر لە کۆمیتەی بالآی ثەنابەران تۆمار کراوە.[38]

ئاوارە ئێرانیەکانی نیشتەجێی کوردستانی عێراق نیطەران بوون لەوەی کە هێشتا ذیانیان لە مەترسیدایە، ئەوەش بەهۆی ئەو فشارانەی دەخرێتە سەر کەس و کاریان لە ئێران لەلایەن بەرثرسانی ئەمنی و هەوالَطری ئەو ولأتەوە. ئاوارەیەکی ئێرانی نیشتەجێی هەلێر بە هیومان رِایتس وۆضی ووت، بەرثرسانی ئاسایشی ئێرانی فشارێکی زۆریان خستۆتە سەر خوشکەکەي و ئەندامانی خێزانەکەي کاتێك بۆیان دەرکەوتوە کە ئێرانی جێهێشتوەو وەك ئاوارە لە کوردستانی عێراق نیشتەجێ بووە. هەروەها ووتیشی، ثێش ضەند مانطێکی کەم لەمەوبەر، یەکێك لە ئەشکەنجەدەرانی لە ئێران کە ثیاوێك بووە لای ئەم بە غەففاری ناسراوە ، لە رِێطەی مۆبایلەوە نامەی بۆ ناردوەو وتوویەتی کە ناونیشان و شوێنی ئەو دەزانێ. زۆرجار غەففاری لە رِێطەی کەس و کارەکەیەوە لە ئێران ثەیامی بۆ ناردوە و ثێی وتوون کە هێزە ئەمنیەکانی ئێران زۆر بە ئاسانی دەتوانن بیرفێنن و بیهێننەوە بۆ ئێران.[39] یەکێکی تر لە ئاوارەکان، بە هیومان رِایتس وۆضی ووت، لە تشرینی دووەمی سالَی رِابردوودا ضەندجار لە رِێطەی ثەیوەندی تەلەفۆنیەوە و لە رِێطەی ضەند کەسێکەوە هەرِەشەی لێکراوە.[40]

---

[35]ضاوثێکەوتنی تەلەفۆنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ هەندێك کەس کە نەیان وویست بوو ناویان بلاَوبکرێتەوە، 19ی مارسی 2012.

[36]ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لەطەلَ کۆمیتەی بالآی ثەنابەرانی نەتەوە یەکطرتووەکان لە هەولێر، 6ی تشرینی دووەمی 2011

[37]ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض، رِانیە/عێراق لە تشرینی دووەمی 2012.

[38]ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض، هەولێر/عێراق لە تشرینی دووەمی 2012

[39]ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض، هەولێر/عێراق لە تشرینی دووەمی 2012

[40] ضاوثێکەوتنی هیومان رِایتس وۆض لە هەولێر/عێراق، لە تشرینی دووەمی 2012

یەکێکی تر بە هیومان ڕایتس وۆضی ووت، هەرضەندە بارودۆخی ذیانی لە کوردستان ئاسان نیە بەلاَم بەردەوام دەبێت لە ئامادەکردنی ڕاثۆرتی دۆکیومێنتی و بلاَوکردنەوەی ثێشێلکاریەکانی مافی مرۆظ لە ئێران. ناوبراو بە هیومان ڕایتس وۆضی ووت، ثاش ضاوثێکەوتنێکی لە 22ی تەمووزی 2011دا،لەطەلَ ڕۆذنامەی "طاردیانی" بەریتانی کە تێیدا باسی لەو ذمارە زیندانیە زۆرەی بەندیخانەی (دزێلَ عاباد) ی کرماشان کردبوو کە ضاوەڕێی فەرمانی لە سێدارەدانن، دەسەلأتداران لە ئێران هەڕەشەیان لە خێزانەکەی کردبوو بە ئامانجی طوشار خستنەری و بێدەنط کردنی بەرامبەر ئەو ثێشێلکاریانەی مافی مرۆظ کە لە ئێراندا ڕودەدەن.[41]

زۆریَك لە ئاوارەکان ترس و نیطەراني ئەوەیان دەربڕی کە دەزطای هەواڵطری و هێزە ئەمنیەکانی ئێران دەتوانن لە کوردستانی عێراقدا بە ئازادی ضالاکی ئەنجام بدەن. ذمارەیەکیان بە هیومان ڕایتس وۆضیان ووت، ئێران ضەندین بنکەی هەواڵطری هەیە بۆ کۆکردنەوەی زانیاری لە شارو شارۆضکەکانی کوردستانی عێراقدا. هەروەها ووتیشیان ئەم بنکانە کە بە (قەرارطای ڕەمەزان) ناسراون لە ڕابردوودا بۆ ضەند مەبەستێکی جیاواز بەکارهێنراون لەوانە ثێدانی مۆلَەتی سەردان بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ بضنە ئێران لەطەلَ کۆکردنەوەی زانیاری هەواڵطری لەسەر ثارتە کوردیەکانی هەرێم و ثارتە کوردیەکانی ئێران لە عێراق. هیومان ڕایتس وۆض سەربەخۆ نەیتوانی ئەوە ثشت ڕاست بکاتەوە کە ئاوارە و ثەنابەرە ئێرانیەکاني نیشتەجێی کوردستانی عێراق کرابنە ئامانجی ئەفسەرانی دەزطای هەواڵطری ئێرانی.

[41] قەرارطای ڕەمەزان ئەو بنکانەن کە لەلایەن وەزارەتی هەواڵطری و سوثای ثازدارانی ئێرانەوە لە خاکی بێطانەدا بەڕێوە دەضن.